

УДК 330.1: 331.101.262

ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ: СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ

Рудич Л.В.

Полтавський університет споживчої кооперації України

Обобщены основные теоретические подходы к определению сущности понятия "человеческий потенциал"; обоснованы сущность и составляющие категории человеческого потенциала; проведено дифференциацию понятий "человеческий потенциал" и "человеческий капитал"

The main theoretical approaches to the essence conception definition of "human potential" are generalized; the essence and the main categories of "human potential" are substantiated; the differentiation of such concepts as "human potential" and "human capital" was held.

Постановка проблеми. Вступ людства в постіндустріальну епоху характеризується тим, що людина перестає бути лише фактором виробництва й стає головною цінністю суспільного розвитку. На перший план виходить не нагромадження матеріальних благ, а розвиток людського потенціалу, що сьогодні є найважливішим стратегічним показником, який визначає як успіх проведення економічних реформ, так і перспективи розвитку економіки. В зв'язку з цим всі сучасні тенденції можна звести фактично до розуміння того, що людський потенціал є основним багатством будь-якої країни. Нині відбувається усвідомлення ролі людського потенціалу як основного інструменту соціально-економічного прогресу суспільства.

Це робить проблему людського потенціалу однією з найактуальніших в економічній теорії. Особливого значення набувають дослідження сутності та складових категорій людського потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності, особливостей формування та розвитку людського потенціалу у вітчизняній науковій літературі висвітлюються в працях таких українських науковців, як Богиня Д., Грішнова О., Долішній Д., Злупко С., Колот А., Лібанова Е., Пирожков С., Семикіна М., Скуратівський В., Стефанишин О., Чухно А. Серед зарубіжних дослідників вагомий внесок у розробку зазначеної проблеми зробили Вулфолк Н., Марков В., Синягін Ю. та ін.

Однак дискусії навколо даної проблеми, спричинені її багатогранністю, й надалі обумовлюють інтерес дослідження.

Постановка завдання. Метою даної роботи є: на основі аналізу наукової літератури розкрити сутність та визначити складові людського потенціалу. Основними завданнями є:

- 1) узагальнити існуючі теоретичні підходи до визначення сутності поняття "людський потенціал";
- 2) обґрунтувати сутність та складові категорії людського потенціалу;
- 3) диференціювати поняття "людський потенціал" та "людський капітал".

Виклад основного матеріалу. Поняття "людський потенціал" відносно нове, проте воно широко використовується в сучасній економічній науці. Його поширенню сприяли радикальні зміни у сфері економіки. Адже вже в середині 90-х років ХХ ст. за даними Світового банку розвитку на долю людської складової припадало 2/3 (64 %) світового валового продукту, засобів виробництва і капіталу – 1/5 (21%), природних ресурсів – менше 1/7 (15 %). Тож реалії життя сприяли перегляду орієнтирів світового розвитку. Центр тяжіння став зміщуватися з цілей економічного зростання на цілі людського розвитку.

В цих умовах виникає концепція людського розвитку, центральним елементом якої є людський потенціал. Її автори визначають людський потенціал, як "различные комбинации функциональных качеств человека, которые он может обеспечить, и отражает свободу приобретения этих функциональных качеств". При цьому уточнюється, що "функциональные качества человека отражают то полезное, что этот человек может сделать или обеспечить себе, например, хорошо питаться, долго жить, участвовать в жизни общества" [1, 13]. Як бачимо, дане визначення хоча й характеризує досліджуване явище з точки зору внутрішньої структури та функціонального призначення, проте, на нашу думку, воно потребує конкретизації.

В сучасній економічній літературі, як зарубіжній так і вітчизняній, існують різноманітні визначення поняття "людського потенціалу". Проведений нами аналіз свідчить, що в основі того чи іншого трактування лежать конкретні принципи дослідження, що характеризують своєрідність авторського погляду на дане питання.

На наш погляд, з'ясування сутності категорії людського потенціалу передбачає дослідження поняття "потенціал". Термін "потенціал" (від лат. *potencia*) в перекладі на українську мову означає "можливість" і трактується як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, які можуть бути використані у

будь-якій галузі, сфері за певних умов та обставин для досягнення певної мети [2, 630]. Дане поняття широко використовується суспільними науками та публіцистикою. Наприклад, потенціал у фізиці співвідноситься з роботою, яка ще не виконана, але може бути зроблена. Тож за аналогією точно так потенціал людини можна співвіднести з майбутнім, з її можливостями в майбутньому щось зробити, досягти поставлених цілей. В інших сферах потенціал вживається як синонім поняття "ресурси", наприклад, "культурний потенціал", "науковий потенціал", "освітній потенціал", "демографічний потенціал" тощо.

Тож закономірною є уся різноманітність наукових поглядів на дане поняття. Так, в економічній енциклопедії за редакцією С. Мочерного потенціал – це "наявні в економічного суб'єкта ресурси, їхня оптимальна структура та вміння раціонально використовувати ці ресурси для досягнення поставленої мети" [3, 13].

С. Пирожков вважає, що "головна особливість поняття "потенціал" полягає в тому, що він служить інтелектуальною мірою оцінки можливостей тієї чи іншої системи, які можуть бути реалізовані в даний час чи в майбутньому" [4, 19].

Досить цікавим є методологічний підхід, за яким потенціал характеризується такими ознаками [5, 253]:

- потенціал людини є ресурсним показником і тому може мати певну чисельну оцінку величини;
- цей ресурс не є раз і назавжди заданим, він постійно відновлюється в ході життєдіяльності;
- потенціал людини реалізується у її взаємовідносинах з довкіллям, насамперед суспільством, і в цьому плані є набором напрямків (векторів), за якими здійснюється ця взаємодія;
- потенціал людини володіє системною якістю.

Тож коли відносно поняття "потенціал" вживається атрибут "людський", то важливо наголосити, що всі його складові існують і реалізуються за участю людини, яка, володіючи певними якісними характеристиками, різноманітними здібностями, приводить в рух усі чинники виробництва.

Визначення саме людського потенціалу як міри втілених у людині природних здібностей, таланту, рівня освіти, кваліфікації та її здатностей приносити доход зустрічаємо в економічній енциклопедії [3, 216]. Світовий банк додатково включає у це поняття здоров'я індивіда та якість його харчування, а ООН до вищезазначеного – професійний досвід, фізичний стан, здатність до виживання, тобто те, що впливає на продуктивність і самозабезпеченість людини.

Проведений аналіз свідчить, що категорія людського потенціалу розглядається в декількох контекстах:

- в економічному контексті – перш за все, як трудовий (людський) капітал і фактор виробництва;
- в соціально-організаційному контексті – як людські ресурси;
- в соціально-економічному – як життєвий потенціал (загальна життєздатність);
- в демографічному – як джерело економічної територіальної поляризації різних прошарків населення, стабільний споживач товарів та послуг і як фактор, що впливає на стан регіональної інфраструктури;
- в духовно-практичному – як особистісний потенціал [6, 45].

Охоплюючи фізичні, психічні можливості робітника, психологію людини, особливості її поведінки в групі та суспільстві, поняття "людський потенціал" не є чисто економічним. До того ж сферами його реалізації є як споживання так і різноманітні види діяльності, що пов'язані не лише з працею, але й з проведенням відпочинку, міжособистісними відносинами. Тож важливим є те, що в економічній теорії людський потенціал розглядається не у всій різноманітності його характеристик, а лише в тій мірі в якій його розвиток і реалізація визначає соціальну й економічну ефективність відтворювальних процесів. Тому у фокус уваги потрапляє сфера трудової діяльності і сфера споживання. Інші аспекти розвитку людського потенціалу є предметом дослідження таких наук, як психологія, філософія, медицина, соціологія, етика та інші.

Дослідження свідчить, що для розкриття змісту людського потенціалу вченими здебільшого використовується аналітична стратегія, яка передбачає інтеграцію поняття на основі семантично близьких понять.

З одного боку, досліджуване поняття розкривається на основі таких складових як:

- людські ресурси;
- людський капітал;
- життєвий потенціал;
- особистісний потенціал.

З другого боку, це поняття інтегрується на основі двох базових понять:

- людські ресурси (людський капітал);
- рівень життя (якість життя).

Виходячи з останнього досить поширеною є думка про те, що людський потенціал слід розглядати як людський капітал (в його реальному обчисленні) і соціально-економічні умови його формування, розвитку, використання. Тобто тут враховуються як економічні аспекти вкладень в людину, так і характеристика соціального середовища, що формує особистість цієї людини, систему її цінностей і переваг, структуру її інтересів, ступінь активності і т. д. Також враховується якість життя населення, яка характеризується, перш за все, такими показниками, як рівень охорони здоров'я і освіти, ступінь зайнятості населення, рівень його благополуччя, екологія, безпека і права людини.

Дійсно, поняття людський потенціал – продукт постіндустріального періоду, епохи розвитку інформаційного суспільства, яке базується на інформаційно та інтелектуально містких технологіях, коли в якості провідного ресурсу починає виступати людський капітал, а визначальним фактором зростання стають знання.

З цієї точки зору, під людським потенціалом слід розуміти здатність, можливість, необхідність людей працювати в умовах постіндустріального суспільства, що базується на інформаційно та інтелектуально містких технологіях. При цьому здатність людини працювати визначається, в першу чергу, величиною її людського капіталу як сукупності вроджених здібностей, таланту, запасу здоров'я, набутих знань, досвіду і кваліфікації; необхідність працювати – системою її цінностей, переваг, наявністю мотивації, структурою її інтересів, ступенем активності; а можливість повноцінної творчої праці, яка дає задоволення, багато в чому залежить від якості життя населення [6, 190].

Проте при цьому ні в якому разі не слід ототожнювати поняття "людського потенціалу" з "людським капіталом". Адже, незважаючи на те, що потенціал і капітал належать людині і потенціал при наявності певних потреб може набувати ознак капіталу (як при створенні економічних благ, так і при отриманні прибутку чи доходу). Все ж треба чітко розрізняти, що під людським капіталом слід розуміти економічний запас блага, що знаходяться у розпорядженні власника (кваліфікація, спеціальна підготовка), що мають вартісну оцінку. А людський потенціал – це всього лише можливості, які не реалізовані (тобто накопичені, збережені і знаходяться в резерві) і, відповідно, до визначеного часу не мають економічної оцінки, але які при бажанні і конкретних способах мотивації можна реалізувати.

Гносеологічно людський потенціал являє собою сукупні можливості досягнення поставленої мети, а людський капітал окреслює засоби її досягнення. Причому людський капітал як економічна категорія включає економічні відносини, пов'язані тільки з тими елементами людського потенціалу, які здатні створювати нову вартість чи приносити додатковий прибуток. Іншими словами, людський потенціал перетворюється в людський капітал лише у випадку, якщо він використовується з метою отримання доходу.

Тож слід погодитись з твердженням, що категорія „людський потенціал” є однією з оціночних і прогностичних характеристик конкретної соціально-економічної спільноти людей, певної організації соціального життя. Причому, для людського потенціалу характерним є те, що, як запас здібностей до праці, він є невіддільним від людської особистості. Процес формування людського потенціалу здійснюється на основі природних здібностей людини, життєвого досвіду, мотивації, під впливом освіти та виховання, передбачає значні матеріальні та часові затрати. Ці затрати здійснює сам індивід, сім'я, фірма чи держава. Потенціал людини як певний нагромаджений запас знань, вмінь, здоров'я, фізіологічних особливостей, культури, досвіду, мотивації, психологічних, світоглядних, суспільних рис неодмінно потребує збереження і відтворення. Функціонування і ступінь віддачі від його використання визначаються рядом внутрішніх і зовнішніх факторів. Сьогодні людський потенціал є визначальним чинником економічного зростання та стратегічним ресурсом прогресу всього суспільства, та людини зокрема.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Розкрита сутність і складові людського потенціалу ще раз доводять усю важливість даної проблеми. Категорія людського потенціалу, визначаючи досить широкий спектр соціально-демографічних і трудових відносин, є найширшою соціально-економічною категорією, що характеризує участь людини у суспільних процесах.

Розкриття категоріальної сутності та складових людського потенціалу дозволяє в подальших наукових розвідках дослідити механізм його формування та аспекти конкурентоспроможності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доклад о развитии человека за 1994-2007 годы: <http://hdr.undp.org>
2. Новий тлумачний словник української мови: В трьох томах. – Т. 3. – К.: Аконті, 1999. – 840 с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. — Т. 3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2001. – 848 с.
4. Пирожков С.И. Трудовой потенциал в демографическом измерении / Ин-т экономики АН Украины. – К.: Наукова думка, 1992. – 444 с.
5. Марков В.Н., Синягин Ю.В. Потенциал личности // Мир технологий. – 2000. – № 21. – С. 250-261.
6. Вулфолк Н.В. Социально-экономическое развитие человеческого потенциала на региональном уровне: дис. кандидата эконом. наук: 08.00.01, 08.00.04 / Вулфолк Наталия Валериевна. – Волгоград, 2000. – 197 с.